

İSTANBUL SÖZLÜ KÜLTÜR ORTAMLARINDA KARAGÖZ OYUNU

Karagöz Show in İstanbul Oral Cultural Environments

Uğur TOPAL*

Aynur KOÇAK*

ÖZET

Türk temaşa sanatlarından biri olan Karagöz oyunu, yüzyıllar boyunca İstanbul sözlü kültür ortamlarında önemli bir yere sahip olmuş ve halk tarafından rağbet görmüştür. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da tiyatro ve sinema salonlarının açılması, sözlü kültür ortamlarında yapılan Karagöz gösterilerine olan ilgiyi azaltmıştır. Azalan bu ilgiye rağmen, Cumhuriyet'in ilanından sonra Karagöz sanatçıları çeşitli sözlü kültür ortamlarında Karagöz oynatmaya devam etmişlerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında halkevlerinin desteğiyle Karagöz oyunu sözlü kültür ortamlarında varlığını canlı bir şekilde sürdürmüştür. 1952 yılında halkevlerinin kapanmasıyla birlikte bu durum değişmiş ve Karagöz oyunu unutulmaya başlayacağı bir döneme girmiştir. Devletin desteklemediği sanatçılar, kendi imkânlarıyla çeşitli mekânlarda Karagöz oynatmaya devam etmişler, fakat sanatlarını sürdürme konusunda başarılı olamamışlardır. 1970'li yıllarda televizyonun yaygınlaşması ve ardından 1980 yılında yapılan askeri darbe sonucunda Karagöz oyunu Ramazan ayında hatırlanan bir çocuk oyununa dönüşmüştür. Bu çalışmada Karagöz oyununun 1923 ile 1980 yılları arasında İstanbul sözlü kültür ortamlarındaki durumu açıklanmıştır. Günümüzde Ramazan ayında hatırlanan ve bir çocuk eğlencesi olarak bilinen Karagöz oyununun 1980 öncesi İstanbul sözlü kültür ortamlarında hem çocuklara hem büyüklere hitap ettiği ve yılın her ayında İstanbul'da seyredilebildiği ortaya konulmuştur. Çalışmada Cumhuriyet döneminde yayımlanan Akşam, Kurun ve Milliyet gazetelerinden verilen örneklerle kahvehane, park, bahçe, sinema, tiyatro, lokanta ve gazino gibi sözlü kültür mekanlarında Karagöz oynatıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karagöz, Gölge Oyunu, Temaşa Sanatları, Kültür, Sözlü Kültür Ortamları.

ABSTRACT

Karagoz, one of the Turkish performing arts, has been important in İstanbul oral cultural environments for centuries and popularized by the public. In the late 19th century, after opening of theaters and cinemas in İstanbul reduced the interest in Karagoz shows. Despite reduced interest, Karagoz artists continued to play in

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul. E-posta: utopal90@gmail.com

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul. E-posta: aynurnazkocak@hotmail.com

This article was checked by Turnitin.

various oral cultural environments after the proclamation of the Republic. During the first years of the Republic, Karagoz shows continued in oral cultural environments with the support of the public houses. After the closure of public houses in 1952, this situation has changed and a period in which Karagoz began to be forgotten has started. The Karagoz artists, who didn't support by government, continued to perform Karagoz shows in some places by their own possibilities but they were not successful to keep their shows alive. As a result of widespread use of television in 1970s and the military coup in 1980, Karagoz became a show for children and remembered only during Ramadan. In this study, the situation of Karagoz show in oral cultural environments between 1923 and 1980 was explained. Although, Karagoz is accepted as a show for children and Ramadan for today, it attracted both adult and children and could be seen in Istanbul oral cultural environments every month of year before 1980. In the study, it was determined by the help of examples from Aksam, Kurun and Milliyet newspapers published during Republic period that Karagoz was performed in oral cultural places like coffeehouses, parks, gardens, cinemas, theaters, restaurants and show centers

Key Words: Karagoz, Galanty Show, Performing Art, Oral Cultural Environment.

Giriş

Latince "cultura"dan gelen kültür kelimesi ilk olarak sözlü kültür ortamlarında varlığını gösterir. İnsanlar kültürlerini sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktararak yaşatırlar. Sözlü kültür ortamları, gelenek ve görenekler ile kültür öğelerinin bir kuşaktan diğer kuşağa sözlü olarak aktarıldığı ortamlardır. Kültür ortamları içinde ilk olarak ortaya çıkan sözlü kültür ortamları sese dayalıdır. Sözlü kültür ortamına ait ürünlerde yazar yoktur, ürünler anonimdir ve bir kültüre mensup insanların ortak değerleridir. Sözlü kültür ortamlarında anlatılan kültür öğeleri doğal, yazısız, ağızdan ağıza aktarılan sözlü bir geleneğe sahiptir. Ağızdan ağıza aktarım sırasında ürünler değişir, çeşitlenir ve tekrarlanır. Toplumsal belleğe dayalı olan sözlü kültür ürünlerinin anlatıldığı mekanlar insanları bir araya getirir ve birleştirir (Koçak, 2003: 14). Sözlü kültür ortamları insanların bir araya geldiği ve paylaşım içinde oldukları her yerdir. Sözlü kültür ortamlarının oluşması için dinleyici, anlatıcı ve mekânın olması gerekir. Anlatıcı sözlü kültürü paylaşması, dinleyici ise gelecek kuşaklara aktarması açısından önemlidir. Sözlü kültür mekânları her yer olabilir. Düğün salonu, cenaze evi, sünnet düğününün yapıldığı bir park, bayram yeri, kahvehane, sinema, tiyatro, lokanta sözlü kültür ortamlarına örnek verilebilecek mekânlardır. Bu ortamlarda masallar, efsaneler, destanlar, halk hikâyeleri, maniler, türküler, atasözleri, deyimler, bilmece gibi anlatılarda ve meddah, orta oyunu, Karagöz gibi temaşa sanatlarına ait oyunlarla sözlü olarak gelecek kuşaklara aktarılır.

Sözlü kültür ortamlarının bir ürünü olan Karagöz oyununun temelinde gölge oyunu vardır. Gölge oyununun İstanbul'a ne zaman ve nasıl geldiğine dair çeşitli rivayetler anlatılır. Genel kabul gören rivayete göre, gölge oyunu Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesinden sonra

İstanbul'a gelmiş ve zaman içinde Karagöz ismiyle bildiğimiz şeklini almıştır. İstanbul başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasında tanınmaya başlayan Karagöz oyunu zamanla sözlü kültür ortamlarının vazgeçilmez bir eğlencesi haline gelir. Özellikle padişah çocuklarının düğünlerinde, şehzadelerin sünnetlerinde ve padişah için yapılan diğer eğlencelerde Karagöz oynatıldığından surnameler ile tarih kitapları bahsetmektedir. Sarayın yanı sıra Karagöz oyunu halk tarafından da ilgiyle seyredilir.

İstanbul'da Karagöz oyununa olan ilgi 19. yüzyıla kadar devam eder. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra İstanbul sözlü kültür ortamları tiyatro ve sinemayla tanışır. Bu durum Karagöz oyununu olumsuz yönde etkiler ve Karagöz oyununa olan ilgi azalmaya başlar. Cumhuriyet'in ilanına kadar İstanbul'da Karagöz oyunu eskisi kadar canlı bir şekilde olmasa bile özellikle Ramazan aylarında varlığını sürdürür.

Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen zaman diliminde Karagöz oyununa olan ilgi sürekli azalır ve bu durum Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam eder. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Karagöz sanatçıları İstanbul'da kahvehane, sinema, park, bahçe, tiyatro, lokanta, gazino gibi çeşitli sözlü kültür ortamlarında Karagöz oynatırlar ve kendi başlarına sanatlarını sürdürmeye çalışırlar. Halkevlerinin açılmasıyla Karagöz'e olan ilgi tekrar artmaya başlar. Halkevleri Türk temaşa sanatlarını canlandırmak için çalışmalar yapar ve bu çalışmalar kapsamında Karagöz oyunu halkevlerinin resmi programlarına dâhil edilir. Halkevlerinin açıldığı 1932 yılından kapatıldığı 1952 yılına kadar Karagöz oyunu devlet tarafından desteklenir ve Karagöz sanatçıları yurt genelinde Karagöz turneleri düzenlerler. 1952 yılında halkevlerinin kapatılmasıyla Karagöz sanatçıları kendi imkânlarıyla sanatlarını sürdürmeye çalışırlar. İstanbul'daki kahvehane, park, bahçe, lokanta gibi çeşitli sözlü kültür ortamlarında Karagöz oynatırlar. Sünnet düğünleri, açılış merasimleri, panayırlar, şenlikler gibi çeşitli eğlencelerde Karagöz oynattıklarını gazetelere ilan vererek duyururlar ve iş ararlar. 1950'li yıllarda Karagöz oyununun gözden düşeceği bir dönem başlar. 1970'li yıllarda televizyonun yaygınlaşması ve 1980 yılında yapılan askeri darbe bu süreci hızlandırır. Siyasi ve sosyal eleştiri yönüyle ön plana çıkan Karagöz oyunu, 1980 darbesinden sonra eleştiri yapmayı bırakır ve tamamen çocuklara yönelik bir eğlence haline gelir. Günümüzde Karagöz oyunu, Ramazan ayında hatırlanan ve çocuklara özgü bir Ramazan eğlencesi olarak bilinmektedir.

1. İstanbul Sözlü Kültür Ortamları

1.1. Kahvehaneler

İstanbul sözlü kültür ortamlarının vazgeçilmez olan kahvehaneler XIV. yüzyıldan sonra açılmaya başlanır. Kahvehanelerin açıldığı zamandan günümüze kadar geçen süreçte kahvehanelere çeşitli misyonlar yüklenir. Özellikle yazılı ve elektronik kültür ortamlarının olmadığı dönemlerde kahvehaneler şehir hayatı için önemli birer sözlü kültür ortamıdır. Halkın kahvelerini içip birbirleriyle sohbet ettikleri ve sosyalleştikleri mekânlardır. Kahvehanelere gelen insanların farklı etnik,

dinsel ve kültürel gruplardan olmaları, kahvehanelerin sosyalleşme açısından önemini ortaya koyar. Sosyalleşme mekânı olmasının yanı sıra televizyon, radyo, sinema gibi teknolojik araçların olmadığı zamanlar kahvehaneler haberleşme mekânı işlevi de görür. Ülkede ve şehir hayatında olan gelişmeler kahvehaneler aracılığıyla hızla yayılır. Kahvehanelere yüklenen bu misyonların yanı sıra kahvehaneler sanatçıların sanatlarını icra ettikleri ve halkın eğlendiği ve sergilendiği birer sözlü kültür ortamı olma özelliği de taşır.

İstanbul'da kahvehanelerin sayısının artması ve halk tarafından ilgi görmesi kahvehane sahiplerini arasında rekabet ortamını doğurur. Kahvehane sahipleri halkın ilgisini daha fazla çekebilmek sanatçıları kahvehanelerine davet ederler ve sanatlarını icra edebilecekleri bir ortam oluştururlar.

Kahvehanelerde icra edilen sanat dallarının başında temaşa sanatları gelir ve İstanbul'da bulunan kahvehanelerde Karagöz, orta oyunu ve meddah gösterileri yapılır. Bu durum Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam eder. İstanbul'da yer alan kahvehanelerde yılın her ayı Karagöz oyunu izlemek mümkündür. İlk önce sinema ile tiyatronun, daha sonra ise radyo ile televizyonun yaygınlaşması kahvehanelerde yapılan eğlenceleri olumsuz yönde etkiler ve Karagöz oyunu zamanla kahvehanelerden çekilir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da Karagöz oynatılan yerlerin başında, (Darüttalim Musiki Salonu adıyla da bilinen) Darüttalim Kiraathanesi gelir. Şehzadebaşı'nda Letafet Apartmanı'nın alt katında bulunan kiraathanede 1929 yılında salı akşamları (Akşam, 13 Teşrinisani 1929), 1930 yılında ise her Cuma akşamı Karagöz oynatılır (Akşam, 15 Mart 1930).

1929 yılında İstanbul'daki Karagöz oynatılan kahvehanelerin birine yazar Hikmet Feridun Es gider. Şehzadebaşı'nda bulunan bu kahvehanede "Asri Karagöz" oynatılır ve bu Karagöz oyununu seyreden Es çok şaşırır. Karagöz oyununda yer alan tiplerin kıyafetleri değişmiş ve oyunun geleneksel tarzı ortadan kalkmıştır. Karagöz ve Hacivat da yapılan kılık kıyafet inkılabından etkilenir (Akşam, 17 Ekim 1929):

"Meğer biz görmeyeli Karagöz ne kadar değişmiş... Dün akşam Şehzadebaşı'ndaki kahveye gelip de asri Karagöz'ü bir görseydiniz parmağınız ağızınızda kalırdı. O ne monden, o ne züppe, o ne çıtkırıldım bir Karagöz'dü o... Karagöz denilince 'ulan külhani lügat paralama' diye Hacivat'a bir tokat yapıştıran babayani, tok sözlü bir adam akla gelir değil mi? Dün geceki Karagöz nerede eski malum Karagöz nerede? Asri Karagöz'de, Karagözlük alâimi olarak ışkırlaktan başka bir şey yoktu. Çakşır yerine çizgili bir fantazi pantolon, cepken yerine de bir jaket atay giymişti."

Oyunda değişen sadece Karagöz ve Hacivat'ın kıyafetleri değildir. Oyunun dekoru da değişir ve günün şartlarına uygun hale getirilir (Akşam, 17 Ekim 1929):

“Oyun başlar başlamaz, perde de bir çay salonu tecessüm etti... Karagöz bir elinin başparmağını beyaz yeleğinin cebine sokmuş, öbür elinde beyaz eldivenleri ve baston içeri girdi. Etrafa reveranslar... Koltuklardan birine oturdu. Biraz sonra da Hacivat arzı endam etti. Öyle bir tuvalet ki sormayın. Gören onu, Hacivat değil Amerikalı bir sinema artisti zanneder.”

Karagöz ve Hacivat'ın yanı sıra oyunda yer alan diğer tiplerin kıyafetleri de değiştirilir. Rezakizade Narçın Bey golf elbisesi giyer ve çay salonunun olduğu ağartmanın önüne kadar kendi özel spor otosu ile gelir. Benli Nigar Hanım alnında kıvrılan saçlarıyla kendisini Billie Dova¹ benzetir. Bunların haricinde Karagöz'ün yanında tıpkı İstanbul'da olduğu gibi bir sürü Rudolph Valentino'lar², Villi Firiç'ler³, Ramon Navarro'lar⁴, John Gilbert'ler⁵, Clara Bow'lar⁶, Brigitte Helm'ler⁷, Adolf Menco'lar⁸, Douglas Fairbanks'lar⁹, Ronald Colman'lar¹⁰ isimlerinde yabancı gençler vardır. Karagöz dünyaya açılmıştır ve farklı milletlerden insanlarla arkadaşlık eder. Kıyafetlerin yanı sıra oyunun dili ve konusu da değişir. Tuzsuz Deli Bekir kibar biri haline gelir ve Hacivat'a “Beyefendi” diye hitap eder. Oyunda Niş'ten, Hollywood'dan, sinema sanatçilerinden, Avrupa seyahatlerinden, Graf Zeppeli'nden¹¹ bahsedilir (Akşam, 17 Ekim 1929).

Bu dönemde İstanbul'da birçok kahvehanede Karagöz gösterileri yapılır ve gazetelere Karagöz oyunuyla ilgili haberler yansır. Bu haberlerden birinde 24 Şubat 1930 tarihinde Unkapanı'nda Sabri'nin kahvehanesinde Karagöz oynatılırken içeri sarhoş bir şahıs girip perdeyi yırttığı, ardından Karagöz oynatan Sabri Bey'i ve yardımcısını da dövdiğü anlatılır (Akşam, 25 Şubat 1930).

Kahvehanelerde oynatılan Karagöz oyunlarını halkın büyük bir kısmı ilgiyle takip eder. Oyunların içeriklerini beğenmeyen seyirciler ise karakola şikayet ederler. Bu oyunların bir kısmının müstehcen ve genel ahlaki bozacak şekilde olduğunu ve çocukların ahlakını bozduğundan dolayı önlemler alınmasını talep ederler. Bunun üzerine her polis merkezinin kendi bölgesinde yapılan bu tip eğlenceleri kontrol etmesine ve ahlaki

¹ 1903 Amerika doğumlu sinema oyuncusudur.

² 1895 yılında İtalya'da doğan Amerikalı sinema oyuncusudur.

³ Opera sanatçısıdır. 1920'lerde İstanbul Beyoğlu'nda bulunan Sine Majik'te sahnelenen Macar Rapsodisi isimli operada rol almıştır.

⁴ 1899 Meksika doğumlu sinema oyuncusudur.

⁵ 1897 doğumlu Amerikalı artist, yönetmen ve sinema oyuncusudur.

⁶ 1905 doğumlu Amerikalı sinema oyuncusudur.

⁷ 1906 Almanya doğumlu sinema oyuncusudur.

⁸ 1904 Hollanda doğumlu sinema oyuncusudur.

⁹ 1883 Amerika doğumlu senarist, sinema oyuncusu ve yönetmendir.

¹⁰ 1891 İngiltere doğumlu sinema ve tiyatro oyuncusudur.

¹¹ Kont Ferdinand von Zeppelin tarafından icat edilen havada uçan balon ve hava aracıdır. 1920'lerde ulaşım aracı olarak kullanılmıştır.

bozanlar ile müstehcen olanlara ceza vermesine karar verilir (Akşam, 20 Teşrinievvel 1932). Dâhiliye Vekâleti'nin tebliği üzerine şehir meclisi tarafından verilen karara göre tiyatro ve sinemalardan başka konser yerleri, çalgılı kahveler, Karagöz, orta oyunu, meddahların hikâye söylediği kahveler de saat 23.00'te kapatılacaktır (Akşam, 26 Kanunuevvel 1933).

İstanbul'da Karagöz oynatılan son kahvehanelerin biri de Pierre Loti Kahvesi'dir. Kahve 1964 yılına kadar bakımsız bir haldedir ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Pierre Loti Kahvesi'ni kapatmaya karar verir. Bunun üzerine Sabiha Tansuğ kahveyi yeniden açmak için çalışmalara başlar. Kahvehane tamir edilir ve Pierre Loti köşesi oluşturulur. Kahvehane açıldıktan sonra bazı günler halk ozanları saz çalıp türkü söylerken bazı günler şiiir günleri düzenlenir. Pazar günleri ise kahvehanede Karagöz oynatılır ve İstanbul şehir halkı ile yabancılar gelip seyredeler (Belge 1).

1.2. Parklar

Şehrin içinde yer alan, halkın sosyalleştiği ve birlikte zaman geçirdiği yerler olan parklar sadece halkın gezip yürüyüş yaptığı yerler olarak görülmemelidir. Şehir hayatında önemli bir yere sahip olan parklarda çeşitli kutlamalar, törenler ve eğlenceler yapılır. Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'da yer alan parklarda resmi törenler, sünnet düğünleri düzenlenmiş ve festivaller organize yapılmıştır.

İstanbul'da Karagöz oynatılan parkların başında Gülhane Parkı gelir. İstanbul sözlü kültür ortamlarında önemli bir yere sahip olan Gülhane Parkı, Cumhuriyet döneminde kutlamalar, festivaller, şenlikler, gösterilerin yapıldığı yerlerin başında gelir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gülhane Parkı'nda Karagöz oynatıldığına dair kayıtlara fazla rastlanmazken 1950 yılından sonra sık sık rastlanır. Özellikle Bahar ve Çiçek Bayramı'nın düzenlenmesi Gülhane Parkı'nda Karagöz'ün düzenli bir şekilde oynatılmasını zemin hazırlar.

Gülhane Parkı'nda Karagöz oynatıldığına dair kayıtları dönemin gazetelerinde görmek mümkündür. 23 Nisan 1936 tarihinde Eminönü Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından Gülhane Parkı'nda Eminönü ilçesinde yer alan okullarda okuyan öğrenciler için bir müsamerere verilir. Müsamerede programı şu şekilde Kurun gazetesinde yer alır (Kurun, 23 Nisan 1936).

"1. Müzika tarafından İstiklal Marşı, 2. Alemdar Kamunu üyesinden hitabe, 3. Mektep çocukları tarafından marş, 4. Hokkabaz, 5. Bir bayan tarafından milli Zeybek oyunları, 6. Canlı ve asri Karagöz, 7. Baba ve kızı tarafından muhtelif cambazlıklar, 8. Kukla, 9. Bir bayan tarafından kılıç oyunları, 10. Her numara arasında caz çalınacaktır."

Karagöz oynatılan bir diğer parkta Kız Kulesi Parkı'dır. 27 Ağustos 1936 tarihinde Kız Kulesi Parkı'nda sünnet düğünü organize edilir ve çocuklarını sünnet ettirmek isteyenler parayla kaydolar. Sünnet eğlencesinde yapılan programda tiyatro, caz, Karagöz, kukla,

ortaoyunu, hokkabaz, cambaz, sinema vardır (Akşam, 26 Ağustos, 1936, 12).

Gülhane Parkı'nda düzenli olarak kültür ve sanat etkinlikleri yapılmaması 27 Mart 1938 tarihinde Kurun gazetesinde Hikmet Münir tarafından kaleme alınan bir yazıda eleştirilir. Hikmet Münir orta halli ailelerin sosyalleşmek için sık sık Gülhane Parkı'na gittiklerini ve Gülhane Parkı'nın eski halinin olmadığını belirtir. Gülhane Parkı'nın eski halinin kalmadığını söyler ve eski hali ile yeni halini şöyle tasvir eder (Kurun, 27 Mart 1938):

“Oraya, şehrin her sınıf ahalisinden inenler çoktu. Ufak tefek eğlenceleri de ihtiva ettiği zamanlar olmuştu. Hatta bir vakitler orada dolaşmak isteyenlerden küçük bir duhuliyeye de almak yoluna gidilmişti sanırım. Orasından burasından birtakım sular fışkırdı. Çiçeklerin bolluğu ve coşkunuğu pek hoşta giderdi. Kanepelerinde kitap okuyanlar, yollarında düşünebilerek dolaşanlar, bir şeye özleri takılarak durup meşgul olabilenler ve hafta içinde o Park'a bir defa için olsun gitmeği arzu ve hesap edenler muhakkak bulunurdu. Sonra nedense Gülhane Parkı bir birdenbire gözden düştü. Ziyaretçilerin çeşidi değişti; sayısı azaldı.”

Hikmet Münir aynı yazısının devamında, Gülhane Parkı'nda musiki ziyafetleri verilmesini ve halkevlerinin temsil heyetlerinin gösteriler yapmasını önerir. Ayrıca çocuklar için Karagöz ve kukla oynatmak için müsait yerler olduğundan bahseder.

Gülhane Parkı'nda Karagöz oyunları Bahar ve Çiçek Festivallerinin düzenlenmeye başlamasından sonra düzenli bir şekilde oynatılır. Bahar ve Çiçek Bayramları, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay'ın girişimleriyle Demokrat Parti Dönemi'nde 1950 yılından itibaren kutlanmaya başlanır. Bahar ve Çiçek Bayramı 1950-1957 yılları arası sekiz sene kutlanır ve 1958 yılında son bulur. Bahar ve Çiçek Bayramlarında halkın eğlenebilmesi için konserler, kukla, Karagöz, Hokkabaz gösterileri, orta oyunları düzenlenir.

Gülhane Parkı'nda Karagöz oynatan sanatçılardan biri Hayalî Mazhar Gençkurt'tur. Mazhar Baba diye de bilinen sanatçı, Gülhane Parkı'nda Karagöz oynatmaya 1950'lerde başlar ve vefatından iki yıl öncesine kadar¹² oynatır (Oral, 2014: 138). Bu dönemde Gülhane Parkı'nın girişinde bilet alınır ve kontrol memuruna onaylatılıp içeri girilir. İçeride çocukların ilgisini çeken hayvanat bahçesi vardır. Günümüzde İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesinin ön tarafında çay bahçeleri vardır ve gelenlere semaverlerle çay ikram edilir. Bu çay bahçelerinin ilerisinde Karagöz ve kukla gösterileri için özel yapılmış ve oda büyüklüğünde, bir sabit sahneli kulübe ve önünde seyirci sıraları bulunur (Özbakan, 2018: 62). Gülhane Parkı'nda Karagöz oynatılmasını Bora Hınçer şöyle anlatır (2015: 254):

¹² Mazhar Baba, 1975 yılında vefat eder.

“Eskiden İstanbul Gülhane Parkı'nda yapılan Bahar ve Çiçek Bayramlarında Karagöz ve Kukla oynatılan bir yer vardı. Burada, günün belli saatlerinde Karagöz ile kahramanının adı İbiş olan kukla oyunları gösterilirdi. Daha oyun saat gelmeden, çocuk, genç, ihtiyat, yüzlerce kişi o küçücük sahayı hıncahınç doldurur ve oyunları kahkahalar içinde, zevkle seyrederdiler. Çocuklar sevinç çığlıkları atarak, duyarak, yaşayarak izlerdi perdedekileri... Yaz ayları boyunca Gülhane Parkı Havuzlu Bahçe'de yine Karagöz oynatılmaktadır. 1950'lerde bu işin başında babam İhsan Hınçer vardı...”

1963 yılının yaz aylarında Talat Dumanlı Gülhane Parkı'nda kukla ve Karagöz gösterileri yapar (Milliyet, 18 Haziran 1963). 27 Haziran 1964 Cumartesi günü ve gecesi Gülhane Parkı'nda İstanbul Belediye Başkanı Haşim İşcan'ın himayelerinde İstanbul Hemşehrileri Cemiyeti tarafından Büyük Şehir Eğlenceleri Festivali düzenlenir. Festival kapsamında Mediha Demirkıran, Nur, Sesigüzel ile Nezahat Bayram konser verir ve sivil bando, mehter takımı, milli oyunlar, dansözler geçidi, kukla ve Karagöz gösterileri de yapılır (Milliyet, 27 Haziran 1964).

Bahar ve Çiçek Bayramının kaldırılmasından on beş yıl sonra Gülhane Parkı'nda İstanbul Festivali düzenlenmeye başlanır ve 1973 yılında düzenlenen bu festivalin ilkinde Karagöz sanatçısı Mazhar Gençkurt gösteri yapar. (Belge 2). 1974 yılında düzenlenen festivalin ikincisinde 14 Temmuz 1974 günü saat 18.00'de Gülhane Parkı'nda Karagöz, meddah ve halk oyunları, 14 ve 15 Temmuz 1974 tarihlerinde ise saat 21.30'da Yedikule Tiyatrosu'nda Karagöz, meddah ve ortaoyunu gösterileri düzenlenir (Milliyet, 26 Haziran 1974). 1977 yılı Haziran ayında düzenlenen festivalin beşincisinde 26 Haziran 1977 tarihinde Yedikule Tiyatrosu'nda, Erol Günaydın “Ters Evlenme” isimli Karagöz oyununu oynatılır (Belge 3). 1978 yılında İstanbul Festivali'nin altıncısı düzenlenir ve 15 Temmuz 1978 günü saat 18.30'da Yedikule Açık Hava Tiyatrosu'nda Erol Günaydın tarafından Kanlı Nigar isimli Karagöz oyunu oynatılır (Milliyet, 15 Temmuz 1978).

1.3. Sinemalar

İstanbul kültür ortamlarında sinemanın önemli bir yeri vardır ve Cumhuriyet döneminde İstanbul'da açılan sinema salonlarının sayısının artması beraberinde rekabeti getirir. Sinemalar birbirleriyle rekabet etmek ve daha çok izleyici çekebilmek için film gösterimi öncesi çeşitli etkinlikler yaparlar. Evlerde televizyon ve radyonun olmadığı bu dönemde halka sinemada uzun zaman geçirmek cazip gelir. Bu sebeple sinema solanlarında izleyici salona girdikten sonra hemen film başlatılmaz. Filmden önce kısa bir program düzenlenir. Bu program dahilinde haber ya da belgesel gibi kısa bir film gösterilir ya da Karagöz oynatılır. Film öncesi gösterilecek haber, belgesel, Karagöz gibi programlar gazete ilanlarında duyurulur. 1929 yılının Şubat ve Mart aylarında Milli Sinema'da gösterilen Dişi Kurt, Çar Rasputin, Allah'ın Bahçesinde, Düztaban ve

Batıbacak isimli filmlerden önce Hazım Körmükçü tarafından Karagöz oynatılır. Aynı tarihlerde Elhamra Sineması'nda gösterilen Rasputin'in Muaşakaları, Kadın Peşinde ve Şehrazat isimli filmlerden önce de Karagöz gösterileri yapılır. İki sinemanın da temel amacı rekabet yapıp seyirci çekmektir.

1.4. Tiyatrolar

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra İstanbul şehir hayatına giren yeniliklerden biri de tiyatrodur. Kahvehanelerde, sünnet düğünlerinde, parklarda ve meydanlarda Karagöz, orta oyunu ile meddah gibi gösteri sanatlarını seyretmeye alışmış olan halk kısa sürede tiyatroyu da benimser. Tiyatro salonlarının açılması Karagöz oyununa olan ilgiyi azaltır fakat Cumhuriyet'in ilanından sonra Karagöz oyunu tiyatro salonlarında bir süre daha varlığını sürdürür.

Cumhuriyet dönemi tiyatrosunda Karagöz kendine iki şekilde yer edinir. Birincisinde Karagöz oyununu klasik yapısı bozulmadan tiyatro sahnesine perde kurulur ve oyun oynatılır. İkincisinde ise Karagöz oyunu "Canlı Karagöz" şeklinde oyuncular tarafından sahnelenir.

Klasik Karagöz Oyunu: Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Karagöz ustaları tiyatro salonlarında düzenlenen çeşitli eğlence programları kapsamında Karagöz perdesini tiyatro sahnesine kurup Karagöz oynatırlar. Bu dönemde İstanbul halkı için önemli eğlencelerden biri de matinelere dir. Bu eğlence programlarının içeriğinde kanto, konser, piyes, Karagöz, orta oyunu ile meddah vardır.

Tiyatro salonlarında düzenlenen ve Karagöz içeren bu matinelere den biri Millet Tiyatrosu'nda yapılır. 1929 yılında İstanbul Maslak'ta Muhsin Ertuğrul'un yönetmenliğini yaptığı Kaçakçılar isimli bir sinema filmi çekilir. Çekim sırasında bir kaza olur ve aktör Sait Köknar¹³ ağır bir şekilde yaralanır. Sait Bey uzun bir süre tedavi görür fakat yüzünden yaralandığı için tekrar mesleğini yapamaz. Sahne arkadaşları Sait Bey'e yardım için 24 Mart 1930 tarihinde Millet Tiyatrosu'nda bir gece düzenlerler. Bu geceye İstanbul'da bulunan tiyatro kumpanyalarının hepsi katılırlar. Gecenin başında Darülbeydi sanatkarlarından Hazım Bey Karagöz oynatır (Akşam, 20 Mart 1930).

1935 yılında Tepebaşı Belediye Tiyatrosu'nda Bay Hazım tarafından her hafta cuma, cumartesi ve pazar akşamları Karagöz oynatılır (Kurun, 30 Ağustos 1935). 25 Mayıs 1935 Cuma günü, Karagöz Gazetesi tarafından Tepebaşı Belediye Tiyatrosu'nda İstanbul'un eğlencelerini bir arada göstermek üzere bir müsamere düzenlenir. Program kapsamında konser, orta oyunu ve Karagöz vardır. Karagöz'ü Şefik Bey oynatır (Akşam, 23 Mayıs 1934).

30 Mart 1936 Pazartesi akşamı, Hava Kurumu Büyük Çarşı Kolu tarafından Turan Tiyatrosu'nda bir müsamere tertip edilir ve bu

¹³ 1901 İstanbul doğumlu sinema ve tiyatro oyuncusudur.

müsamerede Hazım Körmükçü tarafından Karagöz oynatılır (Kurun, 20 Mart 1936).

Fatih Halkevi Temsil Şubesi tarafından 26-29 Ağustos 1940 tarihleri arasında Tarihi Türk Temaşası düzenlenir. Bu hafta zarfında birbiri ardınca dört gece meddah, Karagöz, kukla ve orta oyunu gösterileri yapılır (Akşam, 24 Ağustos 1940).

İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik Tiyatrosu, kış aylarında İstanbul'da, yaz aylarında ise Anadolu'da temsiller veren bir topluluktur. 1958 yılında Londra'da "Karagöz'ün Dönüşü" ve "Pabuççu Ahmet" oyunlarını temsil ederler. 20 Kasım 1959 tarihinde, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik Tiyatrosu, kapatılan Eminönü halkevinin Salonu'nda "Karagöz'ün Dönüşü" isimli oyunu sahneler. Bu iki oyun Avni Dilligil gözetiminde sahnelenmek için hazırlanır. Turgut Özakman tarafından kaleme alınan Karagöz'ün Dönüşü isimli oyun yirmi dakikaya yakın sürer. Gazeteci Naim Tiralı¹⁴ oyunu başarılı bularak salonun tiyatroya elverişsiz bir yer ve akustik imkanlarından yoksun olmasına rağmen oyun sonunda seyircilerin çok alkışladığını ve perdenin beş altı kere açıldığını yazar (Tiralı, 1959).

1975 yılının Şubat, Mart ve Nisan aylarında her pazar günü saat 15.30'da Fatih Tiyatrosu'nda çocuklar için Karagöz, meddah ve hokkabaz gösterileri yapılır (Milliyet, 21 Nisan 1975). Kadıköy Şehir Tiyatrosu'nda 9 Aralık 1977 tarihinden itibaren her çarşamba saat 14.30 Karagöz ile Sihirbaz isimli oyun gösterilir (Milliyet, 9 Eylül 1977).

1978 yılı boyunca Akbank Çocuk Tiyatrosu'nda Orhan Kurt ve Tacettin Diker tarafından Karagöz ve kukla gösterileri yapılır (Milliyet, 1 Temmuz 1978). İş Bankası Çocuk Tiyatrosu tarafından sahnelenen Nasreddin Hoca isimli oyun 21 Ekim Cumartesi ile 22 Ekim 1978 Pazar günü Çevre Tiyatrosu'nda gösterilir ve oyundan önce Karagöz oynatılır (Milliyet, 20 Ekim 1978). İş Bankası tarafından yapılan programın tekrarı 3 Ocak 1979 tarihinde Kenter Tiyatrosu'nda yapılır (Milliyet, 3 Ocak 1979). 1979 yılında Orhan Kurt ve Tacettin Diker, Akbank Çocuk Tiyatrosu'nda Karagöz ve kukla oynamaya devam ederler (Milliyet, 14 Şubat 1979).

Devlet Tiyatroları tarafından Atatürk Kültür Merkezi'nde Oda Tiyatrosu'nda 23, 25 ve 26 Nisan 1979 tarihlerinde saat 14.00'te Karagöz gösterilir.

Canlı Karagöz: Karagöz oyununun hayal perdesinden tiyatro sahnesine taşınmasına "Canlı Karagöz" denir. Karagöz oyununun tiyatro oyunu şeklinde sergilenmesi Karagöz sanatçıları tarafından hoş karşılanmaz ve geleneğin bozulmaması gerektiğini savunurlar. Canlı Karagöz'ün yapılmasının sebeplerinin başında artan özel tiyatroların birbirleriyle rekabet etmesi ve seyircisiz kalmak istememeleri gelmektedir.

---

¹⁴ 1901 doğumlu İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu gazetecidir. 1961 yılında Giresun Milletvekili seçilmiştir. 1962 yılında Vatan gazetesini devralarak 1975 yılına kadar Ankara ve İstanbul'da yayını sürdürmüş ve 2009 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Canlı Karagöz tiyatro sahnelerinde görülür fakat çok sık yapılmaz. 2 Mart 1933 tarihinde Millet Tiyatrosu'nda Fahri Bey ile Şamram, Hermine, Ayten ve Saadet Hanımlar tarafından Canlı Karagöz sahnelenir (Akşam, 2 Mart 1933).

Milliyet Gazetesi 1968 Karacan Armağanı'ndan ikincilik kazanan ve Erkut Babakol'un yazdığı İşletmecilik Derler Adıma isimli Karagöz oyunu Karagöz Kabare Tiyatrosu tarafından Kulüp BB'de sahnelenir. Oyun sahnelenirken ismi Amcaoğlu olarak değiştirilir ve oyunun galası 28 Ocak 1968 Salı günü Kulüp BB'de yapılır. Nejat Uygur tarafından sahneye koyulan oyunda Sümer Tilmaç Karagöz, Kismet Çavdaroğlu ise Hacivat rolünde oynar (Milliyet, 25 Ocak 1969). Milliyet gazetesinde 16 Şubat 1969 tarihinde Günay Akarsu tarafından kaleme alınan yazıda Amcaoğlu isimli oyunun olumlu bir deneme ve biçim bakımından bir Karagöz oyunu olduğu belirtilir ve oyun bazı yönlerden eleştirilir (Milliyet, 16 Şubat 1969):

"Karagöz'le Hacivat'ın karşısında 'taklit'lerin yerini tutan günümüzün insanları, daha doğrusu tipleri var. Yazar, otantik Karagöz oyunlarının yapısına tam uymamış. Böyle bir zorunlulukta yok zaten. Oyunda toplumumuzu sert bir eleştiriden geçiriyor, çözümlüyor. Kuruluş bakımından bu konunun gerektirdiği açıklığı, vuruculuğu sağlayarak başarıya ulaşmış... Oyunun bir gece kulübünde oynanması işin başında çelişik bir durum doğuruyor. Eski Karagöz oyunlarının seyircisini, bugünün gece kulübü seyircisi karşılamıyor çünkü.

Oyunu bütünüyle genç bir kadronun oynaması bazı aksamalar doğuruyor. Nejat Uygur, bu durumu önleyecek bir çalışma yapmamış. Oysa mizansen anlayışının oyuncuların niteliğine uydurulması, sonucu daha başarılı kılabilirdi. Öte yandan Nejat Uygur, eserin anlam zenginliğini belirtecek, açacak bir yorum da getirmemiş. Olumlu bir deneme, bir başlangıç diyebiliriz 'Amcaoğlu' için."

Aziz Nesin'in Milliyet gazetesi Karacan Armağanı'nda birincilik kazanan "Karagöz'ün Berberliği" isimli oyunu 25 Şubat 1969 tarihinden itibaren Kadıköy İl Tiyatrosu'nda "Berber Nonoş" ismiyle oynanmaya başlanır. Ziya Demirel tarafından sahneye koyulan oyunda Üner İlsever Karagöz, Turgut Savaş ise Hacivat rolünü üstlenir. Günay Akarsu Milliyet gazetesinde kaleme aldığı yazısında oyunu biçim bakımından otantik bir Karagöz oyunu olarak niteler ve düşüncelerini belirtir (Milliyet, 20 Nisan 1969):

"Konu ise kural gereğince günümüze getirilmiş. Seyirci güler, eğlenerek seyrediyor oyunu. Geleneksel seyirlik oyunlarımızın çok önemli öğelerinden biri de yaratılan sıcak hava içinde seyircinin dertlerini, sıkıntılarını alaycı bir dille deşmek, sergilemek, durum taşlaması yapmaktır. Aziz Nesin mizah yazarlığının verdiği rahatlıkla en çok burada başarılı oluyor. Art arda patlayan esprilerin arasından keskin bir taşlama, gerçekçi bir eleştirme yükseliyor.

Aynı başarı çizgisini oyunun sahnelenişinde ve oynanışında da izliyoruz. Cıvıma, seyircinin eğlenme eğilimine yüklenip kolayından parsa toplamaya da açık olan bir tür içinde topluluk, tam dozunda, tertemiz bir oyunla başarıya ulaşma yolunu seçmiş. Bilinçli bir çabanın, gerek Karagöz türüne, gerekse seyirciye gösterilen saygının varlığı sürekli olarak görülüyor. Bu arada Karagöz'le Hacivat'ın da günlük giyimle oynaması daha iyi olmaz mıydı, diye düşünmek mümkün."

Kadıköy İl Tiyatrosu'nda her çarşamba, cumartesi ve Pazar günleri gösterilmeye devam eden Berber Nanoş, 5 Mayıs 1969 gecesi sahnelenirken bir grup kişi tarafından saldırıya uğrar. Oyun sırasında "Bozkurt kanı kurtludur" cümlesi geçmesi üzerine, ön sıralarda oturan yaklaşık otuz kişi tarafından sanatçılar dövülür ve dekorlar parçalanır (Milliyet, 5 Mayıs 1969). 1970 yılında ise yine Kadıköy İl Tiyatrosu'nda Aziz Nesin tarafından yazılan Karagöz Barbaros'un Torunu isimli oyun Ünver İlsever tarafından sahneye koyulur (Milliyet, 1 Ekim 1970).

1.5. Bahçeler

Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplu şekilde yapılan sünnet düğünleri popülerdir. Parklar ile bahçelerde düzenlenen sünnet düğünlerine çocuğunu sünnet ettirmek isteyen kişiler müracaat eder ve belli bir ücret karşılığında kayıt yaptırırlar. Bireysel olarak sünnet düğünü yaptırmak ve organizasyon işleriyle uğraşmak istemeyen kişiler bu sünnet düğünlerini tercih ederler.

3 Eylül 1931 tarihinde Harbiye'de Bevlü Bahçesi'nde yapılan sünnet düğününde Karagöz oynatılır. Bu eğlencelerde Karagöz oyunun yanı sıra ince saz bando müzik, cambaz, alafranga numaralar, kukla ve hokkabazda yer alır (Akşam, 3 Eylül 1931).

29 Ağustos 1935 Perşembe günü Taksim Belediye Bahçesi'nde sünnet düğünü kapsamında 20 kişilik büyük bando, sinema, varyete, monolog, karagöz, canlı ve elektrik kuklalar, muhtelif eğlenceler, cambaz gösterileri yapılır (Akşam, 27 Ağustos 1935).

1936 yılında İstanbul'da düzenlenen kırk gün kırk gece eğlenceleri kapsamında 11 Ağustos 1936 tarihinde Tepebaşı Bahçesi'nde Meddah ve Karagöz oynatılır. Meddah İsmet'in oğlu Kadri Bey fıkrasını anlatır, sonra Hayalî Memduh Ali, Şefik, İrfan Safa, Aşki, Halit Kanlı Nigar isimli Karagöz oyununu oynatırlar. Meddahın ardından hemen Karagöz başlamaz ve seyirci bu durumda söylediği sözleri söylemeye başlar:

"Başlar mısın, başlayalım mı?"

Karagöz perdesini taşıyalım mı?"

Tepebaşı Bahçesi'nde düzenlenen bu geceye katılan Hikmet Feridun Es 13 Ağustos 1936 tarihinde Akşam gazetesinde kaleme aldığı yazıda geceyi tasvir eder (Akşam, 13 Ağustos 1936):

“Etrafıma dikkat ettim. Eskiden karagöz seyircilerinin ekserisini çocuklar ve bir az da büyükler teşkil ederdi. Şimdi gayet şık genç genç kadınlar, manikürlü tırnaklı parmaklar arasında sigaralar. Bahçenin karanlığı içinde karagöz perdesine rimelli gözlerini dikmişler, seyrediyorlar. Karagöz, karagöz olalı belki bu kadar asri, bu kadar şık seyirciler görmemiştir. Sonra bu seferki karagözle meddahın da birer talileri var, meddah Kadri mikrofon önünde ilk defa söyleyen meddaktır. Karagöz de ilk defa mikrofon karşısında oynanan karagözdür. İkin itiraf etmeli karagöz dün gece son derece ukalâca başladı. 120 kuruşu verip İstanbul'un 40 gün 40 gecelik eğlencelerinden birini görmek için oraya gelenlere karagöz manasız bir konferans dinletti.”

Hikmet Feridun Es, geceye katılanların tasvirini yaptıktan sonra Karagöz'ü eleştirir ve oyun başlamadan önce kimleri methettiğini söyler (Akşam, 13 Ağustos 1936):

“Kınabızade soğuk soğuk evvelâ karagözün dünya temaşası üzerindeki tesirlerinden, bugünkü sinemanın anası olduğundan, Darülbedayii, Naşidi onun yetiştirdiğinden gayet garip bir tarzda uzun uzun bahsetti. Herkes esnerken, sonra methiye faslına başladı. Evvelâ İstanbul belediyesini, sonra dün gece karagöz oynatanları yani kendilerini, ondan sonra bay Selim Nüzheti uzun uzun methetti. Sonra da Kınabızade halka: ‘Siz buraya hisse kapmağa geldiniz?’, diye bir de hakaret savurdu. Her halde hiç kimse bunları dinlemek için para verip buraya gelmemişti. Nitekim ki her masadan isyan sesleri yükseldi. Bundan sonra «Kanlı Nigân» oyunu başladı.”

11 Ağustos 1936 Salı günü akşamı Şişli Çocuk Esirgeme Kurumu yararına Belvü Bahçesi'nde bir gece düzenlenir. Gecenin programı şöyledir: 1. Belvü saz heyeti, 2. Bestekâr (Bimen Şen), 3. Arap rakısları, Muganni, muganniyeler, 4. Eftalya ve Sadi, 5. Şehir Tiyatrosu Sanatkarlarından (Hazım): Karagöz, 6 Belvü Saz heyeti (Akşam, 11 Ağustos 1936).

Kızılay tarafından Beyazıt semtinde yaşayan fakir çocukları sünnet ettirmek için 7 Eylül 1940 tarihinde Gedikpaşa'da Azak Bahçesi'nde bir düğün tertip edilir. Sünnet düğünü 7 Eylül Cumartesi günü saat on beşten sabaha kadar devam eder. Program kapsamında alaturka saz ve caz, Karagöz, sinema, tiyatro, varyete numaraları ve muhtelif eğlencelerle, Bayan Muallâ ve Sadi konseri vardır (Akşam, 27 Ağustos 1940).

1.6. Lokantalar, Gazinolar ve Diğer Mekânlar

Cumhuriyet döneminde İstanbul'a Karagöz oynatılan diğer mekanlar gazino, lokanta, panayır, plaj ve barlardır. 1929 yılında Karagöz ustası Hazım Körmükçü, Raşit Rıza ile birlikte Bizim Lokanta isimli bir mekân açar ve düzenli olarak Karagöz oynatır (Tan, 2014: 185). Karagöz oyunun yanı sıra müzik de Bizim Lokanta'nın programında yer alır. Akşam gazetesine verilen ilanlarda lokantada akşamları Hazım Körmükçü

tarafından Karagöz oynatıldığı duyurulur (Akşam, 1 Kânunisani 1929). Bizim Lokanta'ya gelenler arasında Abdülhak Hamit, Ressam Namık İsmail, Hacıbekirzade Muhittin, Peyami Safa. Eşref Sekip, Reşit İyaz, Elif Naci, Çallı İbrahim, Mesut Cemil, Tefik Necati gibi dönemin önde gelen isimleri vardır (Vakit, 30 Kanunuevvel 1930). 1929 yılında Karagöz oynatılan yerlerden biri de Parizyan'dır. Parizyan'da Hazım Bey tarafından her pazartesi akşamı Karagöz oynatılır (Akşam, 7 Teşrinievel 1929).

13 Kanunisani 1931 Pazartesi akşamı Beyoğlu'nda Aynalı Pasaj yanında bulunan Kutu isimli mekânda (Akşam, 13 Kanunisani 1931), ve 1931-1932 yıllarında Londra Birahanesi'nde her pazartesi akşamı Hazım Bey tarafından Karagöz oynatılır (Akşam, 25 Kanunisani 1932).

Beyazıt Darülfünun Meydanı'nda 31 Ağustos 1932 tarihinde kitap panayırı açılır ve bu panayır 3 Eylül 1932 tarihine kadar devam eder. Panayır süresince her gece eğlenceler tertip edilir. Orta oyunu ve Karagöz seyretmek isteyenler panayırdan aldıkları kitapları göstererek eğlence yerine girebilirler (Akşam, 1 Eylül 1922).

15 Eylül 1932 Perşembe günü akşamı Suadiye Plajı'nda mevsim ve mehtap sonu Karagöz Balosu' düzenlenir. Gecede Hazım Bey Karagöz oynatır (Akşam, 12 Eylül 1932). Aynı balo 22 Eylül 1932 Perşembe günü Kız Kulesi Parkı'nda tekrar yapılır. Baloda Leman Emin Hanım konser verir ve ardından Raşit Rıza Tiyatrosu oyun sahneler. Bu etkinliklerin yanında Hazım Bey Karagöz oynatır (Akşam, 21 Eylül 1932).

4 Eylül 1938 Cumartesi günü, Beyazıt Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından Sarayburnu Park Gazinosu'nda sünnet düğünü düzenlenir. Program içeriğinde varyete, kanto, caz, incesaz, Karagöz ve hokkabaz vardır. Sünnet düğününe çocuklarını kayıt ettirmek Turan Tiyatrosu'na müracaat edebilecekleri gazete ilanında duyurulur (Akşam, 18 Ağustos 1937).

29 Ocak 1959 Perşembe günü saat 21.00'de İstanbul Hilton Oteli'nde Şadırvan Salonu'nda Karagöz gecesi düzenlenir. Karagöz gecesini takip eden süreçte Mısır, Japon ve İtalyan geceleri düzenleneceği bilgisi verilir (Milliyet, 25 Ocak 1959).

1960 yılında Ramazan ayında Kervan Lokantası'nda düzenlenen iftar programlarında Karagöz ve orta oyununa yer verilir (Milliyet, 26 Şubat 1960). Aynı sene Tepebaşı Gazinosu'nda yapılan Ramazan eğlence programlarında Dömbüllü İsmail ve ekibi yer alır. Programlar hafta içi akşam saat 21.00'de başlar ve 5 saat sürer. Pazar günleri yapılan programlar ise 13.30'da başlar ve 17.00'de biter. Her programda sazlı sözlü eğlencelerin yanı sıra Karagöz oyunu da yer alır (Milliyet, 2 Mart 1960).

1965 yılı Ramazan ayında her Çarşamba, Cuma ve Cumartesi akşamları Yeniköy Boğaziçi Gazinosu'nda "Büyük Ramazan Programı" düzenlenir. Kukla, Karagöz, orta oyunu, monolog gibi gösteriler düzenlenirken Sevim Şengül de konser verir (Milliyet, 25 Aralık 1965).

Sonuç

Cumhuriyet'in ilanından 1980 yılına kadar olan zaman diliminde İstanbul sözlü kültür ortamlarında Karagöz oyunlarının varlığı altı ayrı başlık altında incelenmiştir. Kahvehane, park, sinema, tiyatro, bahçe ve diğer mekânlarda yapılan Karagöz gösterileri örneklerle açıklanmıştır.

1929 yılında Darüttalim Kiraathanesi'nde, Bizim Lokanta ve Parizyan'da Karagöz oynatılması, bu üç mekânın ortak özelliği yetişkinlere yönelik olması ve gösterilerin geç saatlerde yapılması Karagöz oyununun yetişkinlere hitap ettiğini gösterir. Yine 1931 yılında Kutu isimli mekân ile 1932 yılında Londra birahanesinde Hazım Körmükçü tarafından Karagöz oynatılması oyunu yetişkinlerin seyrettiğinin kanıtıdır. 1950'ye kadar Gülhane Parkı, Suadiye'de yer alan Buket Park, Kız Kulesi Parkı, Harbiye Bevlü Bahçesi, Taksim Bahçesi, Milli Sinema, Alhamra Sineması, Tepebaşı Belediye Tiyatrosu, Turan Tiyatrosu'nda Karagöz gösterileri düzenlenir. Bu gösterilerin bir kısmı yetişkinlere bir kısmı ise büyüklere yöneliktir. Tüm bunlar bu dönemde Karagöz oyununun yetişkinler tarafından seyredildiğini ortaya koymaktadır.

Gülhane Parkı'nda yapılan Karagöz gösterileri 1950 yılında Bahar ve Çiçek Bayramı'nın kutlanmaya başlamasıyla düzenli bir şekilde yapılır. Bahar ve Çiçek Bayramı'nın kaldırılmasının ardından düzenlenen İstanbul Festivali kapsamında Karagöz gösterileri 1980'lere kadar yapılır. Bu festivaller dışında Gülhane Parkı'nda uzun yıllar boyunca yaz mevsimlerinde Karagöz oynatılır.

Darüttalim Kiraathanesi, Şehzadebaşı kahvehaneleri, Gülhane Parkı Şark Çayhanesi, Kız Kulesi Parkı, Gülhane Parkı, Bevlü Bahçesi, Taksim Belediye Bahçesi, Azak Bahçesi, Elhamra Sineması, Millet Sineması, Beşiktaş Parkı Sineması, Millet Tiyatrosu, Tepebaşı Belediye Tiyatrosu, Turan Tiyatrosu, Fatih Tiyatrosu, Kadıköy Şehir Tiyatrosu, Akbank Çocuk Tiyatrosu, Çevre Tiyatrosu, Kenter Tiyatrosu, Atatürk Kültür Merkezi, Klüb BB, Kadıköy İl Tiyatrosu, Yedikule Tiyatrosu, Bizim Lokanta, Parizyan, Beyazıt Meydanı, Suadiye Plajı, Sarayburnu Park Gazinosu, İstanbul Hilton Oteli, Galatasaray Lisesi, Kervan Lokantası, Tepebaşı Gazinosu, Yeniköy Boğaziçi Gazinosu 1923 ile 1980 yılları arasından İstanbul'da Karagöz oynatılan sözlü kültür ortamlarıdır.

Karagöz oyunun sinema salonlarında film gösterimlerinden önce oynatılması gençler tarafından oyunun tanınmasını sağlamış ve popülerliğini arttırmıştır. Tiyatro salonlarında yapılan Karagöz ile ilgili çalışmaları ise ikiye ayırmak mümkündür. Birinde tiyatro salonları mekân olarak kullanılmış ve Karagöz sanatçıları perdelerini sahneye kurmuşlardır. İkincisinde ise Karagöz oyun metinleri Canlı Karagöz adı altında sahnelenmiştir. Canlı Karagöz her ne kadar Karagöz'ün orijinal haline uygun olmadığı için eleştirilse de, Karagöz oyununu yeni nesillere taşımış ve öğretmiştir.

1923 ile 1980 yılları arasında İstanbul'da yer alan kahvehane, park, bahçe, sinema, tiyatro, lokanta, gazino gibi sözlü kültür ortamlarında Karagöz oynatıldığı Cumhuriyet döneminde yayımlanan Kurun, Akşam ve Milliyet gazetelerde yayımlanan ilanlardan tespit edilmiştir. Gazetelerdeki ilanları göz önüne alındığında Cumhuriyet'in ilanından 1950'li yıllara kadar olan zaman diliminde İstanbul sözlü kültür ortamlarında yoğun bir şekilde Karagöz oynatıldığı görülmüştür. Yine bu ilanlardan Karagöz oyunun yetişkinlere hitap ettiği ve yetişkinlerin gittiği mekanlarda yapıldığı tespit edilmiştir. Halkevlerinin kapatıldığı 1952 yılından sonra ise Karagöz gösterilerinin yapılacağına dair gazete ilanlarına çok az rastlanır. Bu ilanlarda Ramazan ayında yapılan eğlence programlarına aittir. Bu eğlence programlarında Karagöz oyunu müstakil olarak oynatılmaz ve eğlence programının bir parçasıdır. 1960'lı yıllarda Ramazan ayında İstanbul'da çeşitli mekanlarda Karagöz oynatılacağına dair ilanlar 1970'li yıllarda yok denecek kadar azalır. 1970'li yıllarda televizyonun yaygınlaşması ve 1980 askeri darbesi Karagöz oyunun İstanbul sözlü kültür ortamlarındaki varlığını olumsuz yönde etkiler. Özellikle askeri darbenin yarattığı ortamda Karagöz sanatçıları eleştiri yapmaktan kaçınırlar ve bu süreçte Karagöz tamamen çocuklara yönelik bir oyuna dönüşür.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- HİNÇER, Bora (2013). "Karagöz ve Televizyon". *Radyo-Sinema-TV ve Gelenek Tiyatromuz*. (Haz.: Ünver Oral). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KOÇAK, Aynur (2003). *Yazılı, Sözlü ve Elektronik Kültür Ortamlarında Mehmed Emin Tokadî*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- ORAL, Ünver (Haz.) (2015). *Karagöznâme*. İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- ÖZBAKAN, Faruk (2018). *Derme Çatma*. İstanbul: yayın yeri yok.
- TAN, Nail (2014). "Atatürk ve Geleneksel Türk Tiyatrosu". *Karagöznâme*. (Haz.: Ünver Oral). *Karagöznâme*. İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- TİRALI, Naim (21 Kasım 1959). "Karagöz, Kukla ve Gençlik Tiyatrosu". *Vatan Gazetesi*.

Gazete ve Belgeler

Akşam Gazetesi (1 Eylül 1929, 7 Teşrinievel 1929, 17 Ekim 1929, 1 Kânunisani 1929, 13 Teşrinisani 1929, 25 Şubat 1930, 15 Mart, 1930, 20 Mart 1930, 3 Eylül 1931, 13 Kanunisani 1931, 12 Eylül 1932, 21 Eylül 1932, 25 Kanunisani 1932, 20 Teşrinievel 1932, 2 Mart 1933, 26 Kanunuevvel 1933, 23 Mayıs 1934, 27 Ağustos 1935, 11 Ağustos 1936, 13 Ağustos 1936, 13 Ağustos 1936, 26 Ağustos, 1936, 18 Ağustos 1937, 24 Ağustos 1940, 27 Ağustos 1940).

Kurun Gazetesi (30 Ağustos 1935, 20 Mart 1936, 23 Nisan 1936, 27 Mart 1938).

Milliyet Gazetesi (25 Ocak 1959, 26 Şubat 1960, 2 Mart 1960, 18 Haziran 1963, 27 Haziran 1964, 25 Aralık 1965, 27 Haziran 1964, 16 Şubat 1969, 20 Nisan 1969, 25 Ocak 1969, 5 Mayıs 1969, 1 Ekim 1970, 26 Haziran 1974, 21 Nisan 1975, 9 Eylül 1977, 1 Temmuz 1978, 20 Ekim 1978, 15 Temmuz 1978, 3 Ocak 1979, 14 Şubat 1979).

Vakit Gazetesi (30 Kanunuevvel 1930).

BELGE-1: Şehir Üniversitesi e-arşiv (Belge No: 001582409010).

BELGE-2: Şehir Üniversitesi e-arşiv (Belge No: 001525825006).

BELGE-3: Şehir Üniversitesi e-arşiv (Belge No: 001595469013).

EKLER

Ek 1: Karagöz Sanatçılarının Gazete ve El İlanlarından Örnekler

Milli ve Tarihi Türk Temeşasının Gösterileri
Günü saat salonumuzda

Türk Milletinin hafızasında, perdesinde yüz yıllardanberi yaşamakta olan
TARİHİ TÜRK TEMEŞASININ, Ramazanlarda eski Şehzadebaşı
Derekle arasının unutulmaz

KARAGÖZ ve HACİVAT
Alemlerin hayal perdesinde yeni neslin anlayacağı arı dile renkli ve Türk
müzik folklorleriyle süslü KARAGÖZ oyununun tamamı sanatları

MAZHAR BABA ve Arkadaşları
Ayrıca : Müzikal elektrikli Kukla, küçüklerin sevgilisi, büyüklerin neşe kaynağı
eğlenceci, kahkahalı, terbiyevi, eğitici ve şajretiz; komedi İBİŞLİ Kukla
gösterileri, Tarihi Türk Hakkabaz'ını takdim etmekte kıvanç duyar.

NOT : Okullarımızda sayın öğrencilere, sünnet
düğünlerinizde, aile toplantılarınızda, doğum ve isim
günleri tesidine en güzel eğlence terbiyevi
tarihi gösterilerimizdir.

MAZHAR BABA

M. BAYCAN

Adres : Çağaloğlu, Şeref efendi
sokak No. 36 Zemin Kat
Tel : 27 83 67 - 27 67 01
(1/2 saatlerinde)

giriş ( ) kurastır.

AYLAZ Müberrata - Çağaloğlu, Sankari - Tel: 88 88 88

SÜNNET DÜĞÜNLERİNİZE AİLE TOPLANTISI
EĞLENCELERİNİZE

Çağımızın Rakipsiz Hakkabaz, müzikal Elektrikli Kukla Revüsü
küçüklerin sevgilisi büyüklerin neşe kaynağı kahkaha tufanı
(İBİŞ) li komedi Kukla - Milli Kaşık oyunu orta oyunu saz.
Milli Tarihi (KARAGÖZ)

MAZHAR BABA

A. ÇERÇİ

O. Oynaroğlu

M. BAYCAN

Telefonlar : 26 77 68 - 27 83 67 - 27 67 01 Mahsar Baba
Adres : Çağaloğlu Şeref efendi sak. Esnaf Hanı Zemin kat
26 77 14 - Aram Çerççi - Nuruosmaniye Kılıççılar No. 14
22 65 55 - Osman Oynaroğlu Laleli Migros yanı Koska Kahvesi

20 Mayıs 1978

SAN ATKÂR
Mahzar Baba (Gençkur)
İSTANBUL KARAGÖZ, KUKLA, HOKKABAZ
SAN'ATKÂRLARI DERNEĞİ BAŞKANI

İş : Cağaloğlu, Şeref Efendi Sokak Esnaf Han, Zemin Kat - İstanbul 27 77 68 den
Ev : Fındıklıada, Kızılcama Ömer Sayfettin Sok. Çimen Apt. Daire 5 27 67 01

Akşam Gazetesi, 3 Temmuz 1929

Akşam Gazetesi, 7 Teşrinievvel 1929.

Akşam Gazetesi, 15 Kanunisanı 1929 / Akşam Gazetesi, 14 Şubat 1929

Akşam Gazetesi, 15 Teşrinisani 1929

Akşam Gazetesi, 23 Teşrinisani 1931.

EK 2: Karagöz Oynatılan Sinemalar

Akşam Gazetesi, 3 Şubat 1929

Akşam Gazetesi, 19 Şubat 1929